

Метод емпатії у лінгвоментальних дослідженнях

Коли ми... використовуємо мову для спілкування,... просто дивно, як це ми ухитряємося розуміти один одного

Дж. О'Коннор, Дж. Сеймор

Своєрідність етнічного світосприймання й самосвідомості, дослідження яких є найактуальнішим завданням сучасної гуманітарної науки, інтегруються у понятті національної ментальності, що розуміється як «система світогляду, заснована на етнічній картині світу, що передається у процесі соціалізації й містить у собі уявлення про пріоритети, норми й моделі поведінки у конкретних обставинах» [6:229]. Зрозуміло, що субстратом ментальності вважається етнічна картина світу, яка відбиває найрізноманітніші галузі раціонального та естетичного буття людини і є щільно пов'язаною з такою формою її інтелігібельного існування, як мова. Особливості ж національно-мовного кодування і декодування концептів оточуючого універсуму пов'язуються в сучасній науці з поняттям лінгвоментальності, яке бере свої початки від праць В.Гумбольдта: «у кожній мові закладене самотутнє світобачення» [3:80].

Ті самі ідеї мовного детермінізму були підґрунтям теорії «лінгвістичної відносності» Е.Сепіра та Б.Л.Уорфа, за якими мова визначає перебіг мислительних процесів та їх результати. Дж.Мур та Л.Вітгенштейн вже не тільки визнавали вплив мови на свідомість, а й писали про виняткову владу мови над людством. Досить похмурий ореол мови, що характерний для філософії неопозитивізму, трансформується в екзистенціалістських концепціях М.Гайдеггера, який розуміє феномен мови як наскрізний поетичний символ: «мова є дім буття», «найінтимніше лоно культури». На вітчизняному ґрунті ідеї визначальної ролі мови у формуванні загального світогляду народу були розвинуті О.О.Потебнею [8;9], який відзначав органічну участь національної мови не тільки у формуванні національного світосприймання, а й у самому процесі розгортання думки. Крім того, учений вивів ідею народної ментальності та й лінгвоментальності із ана-

лізу особистісних трансформацій світо-сприймання. Отже, увага великого мовознавця до мови як маніфестанта національної ментальності, актуалізація її ролі як критерія об'єктивації національного універсуму спричинилися до дальшого наукового розголосу його думок на сучасному етапі розвитку українського мовознавства.

На нашу думку, однією з наріжних проблем у дослідженні української лінгвоментальності (вербалізованої картини світу) є аналіз індивідуальної вербум-моделі окремого українського комуніканта як складника у конструюванні вербальної картини національного світобачення, оскільки розуміння специфіки національної вербальної поведінки щільно пов'язане з синкретизмом понять індивід/народ. На необхідність дослідження психофізіологічної організації особистості вказував і Л. В. Щерба у своїй концепції, де виокремлювалися три аспекти мовних явищ: мовленнєва діяльність, словники і граматики мови, мовний матеріал [15:24-29]. Але ж учений підкреслював і той факт, що судити про характер мовленнєвої організації можна тільки ґрунтуючись на аналізі мовленнєвої діяльності індивіда, виділивши, таким чином, фактично чотири взаємопов'язаних категорії, остання з яких викликає наше особливе зацікавлення.

Так, суб'єктивна вербальна об'єктивація являє собою мінімальний блок-конструкт національної мовної моделі світу, який своєю оригінальністю «комплектує» власне її феномен, а індивідуальна маркованість мовлення, лінгвістичний вимір буття, в свою чергу, зумовлюється тим всеосяжним випроміненням соціального досвіду, який є субстратом загальної ментально-вербальної компетенції мовця, що «володіє знаннями про світ у тому виді, в якому він (світ – Т. К.) представлений йому рідною мовою» [16:139].

Дослідження індивідуальної лінгвоментальності являє собою комплексну проблему, розробка якої пов'язуватиметься як з необхідністю виявлення етновербальних констант та ціннісних домінант, так і з багатоаспектним аналізом тих об'єктивно-суб'єктивних чинників, які сприяють її експлікації. До найактуальніших завдань у цьому аспекті, на нашу думку, належать дослідження соціально-культурних характеристик комунікації, аналіз національної паравербаліки та проксиміки як специфічних засобів ментальної об'єктивації, актуалізація специфіки нейролінгвістичної парадигми особистісної

психології українського комуніканта на ґрунті: а) виявлення вербальних експлікацій у полікомунікативних моделях, б) засад організації лексикону загальної мовленнєвої компетенції індивіда, в) структурування асоціативних полів як безпосередніх індикаторів ступеня зв'язаності між поняттями [17].

Зазначені аспекти досліджень передбачають як теоретичне, так і практичне опрацювання, що вимагає застосування певних експериментальних методик аналізу особливостей індивідуальної ментально-вербальної об'єктивації. Цей факт і собі зобов'язує дослідника використовувати такі методологічні стратегії, які забезпечуватимуть адекватність комунікативних кореляцій між ним (дослідником) і респондентом. Вербальна, об'єктивована, та ментальна, бажана, гіпотетична картини світу в індивідуальній актуалізації не є тотожними через певні сенсові трансформації, що їх зазнає ментальна глибинна структура (у вигляді візуально-аудіально-кінестетичних дифузних уявлень) після її вербальної об'єктивації.

Цей факт негативно впливає на оптимальність процесів кодування і декодування як субстратів загальної комунікації. Так, вербалізований концепт майже завжди не відповідає тій конкретній ідеї, що формується на стадії глибинної структури (те, що хочемо сказати). Конкретна ж мовленнєва реалізація (те, що сказане), поверхнева структура, зазнає у процесі вербального оформлення таких змін, як упущення, викривлення та узагальнення, під чим відповідно розуміється експлікація лише певної частини інформації, що міститься у глибинній структурі (редукція інформації), вербалізація її спрощеної версії (неадекватність інформації) та подання її узагальненої моделі (спрощеність інформації). Ці зміни спричиняють, як видно, до часткової (іноді – повної) втрати загального смислу комунікації.

Редукування інформації триває й поза нейропсихологічним рівнем, оскільки мовець зазнає і додаткових обмежень на засади конструювання дійсності, пов'язані із власне феноменом оточуючої реальності, власне феноменом мови (бо «кожна мова являє собою певну точку зору» [1:115], урахуванням концептуальної бази та загальної сенсокваліфікуючої ролі адресата [1:116]. Додамо сюди й власне особистість мовця, розмаїття тих його константних та змінних характеристик, що зумовлюють саме таке, а не інше вербальне коду-

вання діакритизованої дійсності.

На нашу думку, досягнення об'єктивності у подібних дослідженнях може пов'язуватися із застосуванням певних елементів нейролінгвістичного програмування як здатності «ефективно взаємодіяти з іншими людьми і здатності розуміти і поважати їх моделі світу» [7:120]. Вважаємо за доцільне застосування т.з. методу емпатії, який, на думку К.Роджерса, полягає «у проникненні в чужий світ, вмінні релевантно увійти до феноменологічного поля іншої людини, всередину його особистого світу значень» [10:209]. Цей метод використовується і в етнології у разі дослідження етнічних констант [6]. У галузі нейролінгвістичного програмування цей процес розуміється як встановлення рапорту між комунікантами, що (в аспекті мовних експлікацій) зумовлений розумінням кореляціями між вербалізованою думкою і актуальною репрезентативною системою особистості.

Йдеться про наявність т.з. предикатів – сенсорно визначених слів, які відповідають провідній репрезентативній системі (візуальній, аудіальній, кінестетичній) і є, таким чином, її вербальними маркерами. Виявлення подібних предикатів вважається нами за актуальне, оскільки дозволяє досить чітко (ми не кажемо про репрезентативну винятковість предикатів, але визнаємо їх високий потенціал у цьому аспекті) простежити й зафіксувати певний інформаційно-сприймальний сегмент у загальній синестезійній моделі особистості, що детермінує той чи інший рівень адекватності комунікативних процесів. Так, переважне ситуативне вживання певних слів об'єктивує провідну репрезентативну систему особистості, тобто тип її мисленевої діяльності, що, в свою чергу, оптимізує спілкування.

Отже, встановлення рапорту ґрунтується на діакритизації і відповідному маркуванні його вербальних об'єктивацій – слів (ми не зупиняємось на важливості паравербальних дефініцій у цьому аспекті), оскільки «ви найшвидше встановите рапорт з людиною, яка мислить у той же спосіб, що і ви, і ви переконаєтесь у цьому, прислуховуючись до тих слів, які вживає ваш партнер, незалежно від того, погоджуєтесь ви з ним, чи ні» [7:54].

Уміння дослідника адекватно декодувати особливості мовного конструювання дійсності респондентом дозволить не тільки встановити з останнім відповідний стан рапорту, а й зрозуміти ті глибинні,

підсвідомі конструкти, що і формують індивідуальність, своєрідність мовця.

Наведемо приклади сенсорновизначених слів (предикатів), характерних для актуалізацій певних провідних систем [7:70]:

візуальні: *дивитись, картина, фокус, уява, прозоріння, сцена, сліпий, візуалізувати, перспектива, блищати, відбивати, прояснювати, розглядати, око, фокусувати, передбачати, ілюзія, ілюструвати, помічати, вид, погляд, точка зору, показувати, з'явитися, анонс, бачити, огляд, зір, спостерігати, неясний, темний;*

аудіальні: *говорити, акцентувати, рима, голосний, тон, резонувати, звук, глухий, дзвоник, питати, наголос, слухати, дискусія, заявляти, робити зауваження, чути, дзвеніти, замовкнути, вокальний, звучати, голос, тиша, дисонанс, гармонійний, пронизливий, тихий, німий;*

кінестетичні: *вхопити, контактувати, итовхати, терти, жорсткий, теплий, холодний, взятися, стиснути, напружитися, напруга, твердий, м'який, ніжний, стискати, тримати, чіпляти, важкий;*

нюхові: *ароматний, димний, свіжий;*

смакові: *кислий, солоний, солодкий, соковитий, смак, гіркий.*

Як видно, актуальними для предикатних характеристик є дієслова, прикметники та іменники. Класифікувавши подані комплекси за частиномовною приналежністю, ми можемо зробити висновок про максимальну репрезентативну маркованість дієслівної парадигми. Загальна частотність дієслівних предикатів у системі сенсорновизначених елементів мовлення становить приблизно 48%, далі визначеними виявляються прикметникові одиниці (32%), іменникова ж лексика характеризується найменшою актуальністю (20%). У разі ж експлікації кінестетичних сегментів маркерами виступають здебільшого атрибутивні характеристики, що чітко підтверджується і нашими експериментальними даними.

Враховуючи актуальність методу емпатії, ми вважаємо за необхідне поширити коло предикатів за рахунок частотно вживаних в українському мовному середовищі, користуючись даними відповідних словників [див. 4; 11; 13].

Вибір сенсорно визначених слів зумовлювався актуальністю відповідних ядерних складників, співвідносних з сегментами мен-

гального терену особистісних процесів кодування/декодування інформаційних концептів.

Звичайно, на цьому етапі виявлення релевантних маркерів репрезентативних систем обмежується амплітудою статичних кодифікованих об'єктивацій. Виявлення ж синтагматично зумовлених ними мовленнєвих дериватів з'ясовуватиметься через певне структурування мовленнєво-психологічних експлікацій у полікомунікативних динамічних моделях з урахуванням можливостей семантичних зрушень та індивідуальних корекцій вербум-моделей мовцями.

Крім того, зазначена у вітчизняній лексикографічній проблематиці нагальна потреба в укладанні словників тезаурусного типу (ідеографічних, семантичних), співвідноситься й з актуальними завданнями лінгвоментальних досліджень, оскільки словники concept-labela класу якнайповніше відбиватимуть поняттєву діакритизацію екстралінгвального континууму, що дозволить спростити пошуки відповідних предикатів.

Додатковий список предикатів обмежений здебільшого чинниками наявності актуальних синонімів та релевантного рівня частотних характеристик, що виявлені при аналізі результатів скерованого (ситуативного) експерименту, проведеного з тридцятьма респондентами-студентами філологічного факультету.

Візуальні: (дієслова) *відкривати, відкриватися, глянути, розглянути, розглядати, з'явитися, відповідіти, відповідати, побачити, бачитись, бачити наскрізь, углядіти, помітити, помічати, подивитись, стежити, простежувати, уявляти, уявити, уявлятися, віддзеркалювати, роздивлятися, виявляти, показувати, показати, проблискувати, спостерігати, іскритися, поставати;*

(іменники) *погляд, темрява, блиск, зображення, образ, полотно, настеля, панорама, обличчя, світло, картинка, бачення;*

(прикметники) *блідий, яскравий, чіткий, жовтий, червоний, зелений, прозорий, темний;*

Аудальні: (дієслова) *спитати, запитати, запитувати, розповідати, відповідати, пилькати, промовляти, кричати, заговорити, вигукати, замовкнути, мовити, почути, чути, розмовляти, висловлюватися, твердити, оповідати, викладати, акцентувати, наголошувати, слухати, прислуховуватись, лунати, відлунювати, казати, сказати, висловитись;*

(іменники) *голос, звук, звучання, мелодія, музика, мотив, монотонність, наголос, тиша, безгоміння, акцент;*

(прикметники) *тихий, гучний, громовий, різкий, безмовний, безголосий, беззвучний;*

(прислівники) *голосно, мовчки, тихо;*

Кінестетичні: (дієслова) *відчувати, вручати, давати, торкатися, торкнутися, притягнути, зачепити, бгати;*

(іменники) *холод, прохолода, напруження, полегшення;*

(прикметники) *гарячий, тяжкий, бархатний, бархатистий, оксамитовий;*

Нюхові: (прикметники) *запахний, ароматний, пахучий;*

Відзначимо, що і вживання ідіоматичної лексики (обмежене через ситуативну скерованість) респондентами, і загальний аналіз фразеологізмів виявляє їх актуальні кореляції з візуально-кінестетичною сферою. Цікаво, що більшість фразеологізмів, пов'язаних із стрижневим словом-компонентом Бог (віддати/віддавати Богу душу, вхопити (впіймати, взяти т.ін.) Бога за бороду, мати Бога в серці (в животі) та ін.) корелює з кінестетикою (див. списки предикатів), тобто, можемо припустити, що нашим прабатькам хотілося не тільки почути чи побачити Творця, а й хоча б торкнутися Його, сенсорно відчути.

Упровадження методу емпатії у дослідження особистісної лінгвоментальності сприятиме, на нашу думку, отриманню адекватних результатів, а отже, можливості реального конструювання картини вербальної діакритизації універсуму українським комунікантом.

1. Блакар Р.М. Язык как инструмент социальной власти (Теоретико-эмпирические исследования языка и его использования в социальном контексте)//Язык и моделирование социального взаимодействия. - М., 1987.

2. Гетьман І.М. Теоретична і практична ідеографія. Принципи побудови тезаурусів. -К.,1993.

3. Гумбольдт В. О различии строения человеческих языков и его влияния на духовное развитие человечества (1830-1835)// Гумбольдт В. Избранные труды по языкознанию. -М.,1984.

4. Караванський Св. Практичний словник синонімів української мови. -К.,1993.

5. Касарес Х. Введение в лексикографию. - М., 1968.

6. Лурье С.В. Историческая этнология. - М., 1998.

7. О'Коннор Дж., Сеймор Дж. Введение в НЛП. -Челябинск, 1997.

8. Потебня А.А. Мысль и язык.- Харьков, 1913.
9. Потебня А.А. О национализме//Мова. Національність. Денаціоналізація: Стаття і фрагменти/Упор. і вступ стаття Ю.Шевельова.-Нью-Йорк, 1992.
10. Роджерс К. К науке о личности//История зарубежной психологии.-М., 1986.
11. Тлумачний новий словник української мови: У 4 т.-К., 1998.
12. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови.-К., 1998.
13. Частотний словник сучасної української художньої прози: У 2 т.-К., 1981.
14. Штепа Р. Словник чужослів.- Торонто, 1977.
15. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность.-Л., 1974.
16. Cassirer E. Philosophie der symbolischen Formen // Цит. за: Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория.-М., 1973.
17. Kiss Y., Armstrong C., Milroy R. The associative thesaurus of English.-Edinburg, 1972.